

פרד"ס לשולחן שבת

אוצרות גנוזים מגאונותם וחדירותם של גדולי הדורות
מבחר ערוך ומלוקט מספר שיראה אור בע"ה בהוצאת מ.ד.

שב"ק פרשת משפטים תשפ"ה גליון 571 - שנה י"א - כל הזכויות שמורות ©

הוציא רש"י מפשוטו והוצרך רש"י לומר שאין מקרא יוצא מידי פשוטו ומיירי בעבד עברי ממש.

דבש וחלב

הטעם שרק כשיש לו אשה רבו מוסר לו שפחה

אם בגפו יבוא בגפו יצא (כא ג) פרש"י מגיד שאם לא היה נשוי מתחילה אין רבו מוסר לו שפחה כנענית עיי"ש.

ויש להקשות שהסברא נותנת להיפך שאם אין לו אשה ימסור לו רבו שפחה כנענית ואם יש לו אשה לא ימסור לו רבו שפחה כנענית.

ואפשר לפרש שהקפדת התורה שהבן הבכור של האדם יהיה בא מקדושה וכלשון המקרא קדש לי כל בכור וכדמצינו שאמר יעקב "ראובן בכורי אתה כוחי וראשית אוני" וממילא אם כבר נשא אשה ויש לו בנים ממקום קדושה לא אכפת לן שימסור לו רבו שפחה כנענית אבל אם לא נשא אשה לא ימסור לו רבו שפחה כנענית שאז ראשית אונו אי"ז ממקום קדושה.

ובזה יש ליישב דבר נוסף, כשמסרה שרה את הגר שפחתה לאברהם איתא בחז"ל וישמע אברהם לכל שרי דהיינו לקול רוח הקודש ואילו כשרחל מסרה ליעקב את בלהה לא מצינו שהווקק יעקב לרוה"ק וקשה מדוע אצל אברהם היה צריך רוה"ק, ולהנ"ל אתי שפיר שאצל אברהם שעדיין לא היה לו זרע ראשון של קדושה היה צריך לשמע זאת מרוה"ק אבל אצל יעקב שהיה לו זרע ראשון של קדושה לא הוצרך לשמע זאת מרוה"ק.

ובזה יש ליישב קושיית העולם שבגמ' קידושין (סט) איתא ר' טרפון אומר יכולים ממזרים להיטטר שממזר שנשא שפחה בנה עבד שחררו הרי הוא בן חורין ומסופר בגמ' דאושפזיכניה דר' שמלאי ממזר הוה ואמר לו אם הייתי מכירך בעבר הייתי מייעץ לך לגנוב ולהימכר לעבד ולישא שפחה כנענית ויהיה לך בן עבד וכשהאדון ישחררו יהיה בן חורין, וקשה שהרי עצה זו נאמרה רק אם עדיין לא נשא אשה שהיה עושה כך ומציל את בנו והרי אם עדיין לא נשא אשה רבו לא היה יכול למסור לו שפחה כנענית דאם בגפו יבוא בגפו יצא, ולמשנ"ת אתי שפיר שהטעם שאם לא נשא אשה אין רבו מוסר לו שפחה זה כדי שראשית אונו יהיה זרע קדוש אבל אצל ממזר אדרבא ראשית אונו אינו זרע קדוש ואם ישא שפחה יהיה זרעו כשר לבוא בקהל לכן אצלו אדרבא ימסור לו רבו שפחה אף אם אין לו אשה.

ובמהר"ם רשנבורג נמי הקשה כך והוכיח מזה כשיטת הריטב"א שהביא המשנה למלך (פ"ה מעבדים) דהא שאין רבו מוסר לו שפחה כנענית אם אין לו אשה זה דוקא שאין רבו יכול להכריחו לישא שפחה אבל אם רוצה העבד מותר לישא שפחה משא"כ אם יש לו אשה יכול רבו להכריחו לישא שפחה.

דבש וחלב

מאימתי קשה מדוע רציעה דוקא באוון

ורצע אדניו את אוזונו במרצע (כא ו) פרש"י ורצע אדניו את אוזונו במרצע הימנית אוון אוון לגזירה שוה מה להלן הימנית אף כאן הימנית ומה ראה אוון להירצע כו'.

החילוק בין עבד לפועל לענין חזרה

שש שנים יעבוד ובשביעית יצא לחפשי חינום (כא ב) בשו"ע (ח"מ סי' שלג סעי' ג') הובאה שיטת המרדכי שפועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום מטעם כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם ולא עבדים לעבדים ואעפ"כ מותר לאדם להשכיר עצמו לפועל בשונה מעבד שמטעם של לי בני עבדים אסור לו למכור עצמו לעבד כיון שאינו יכול לצאת מתי שחפץ אלא או בשש או ביובל אבל פועל שיכול לחזור בו אפי' בחצי היום מותר.

והקשה בהגהות מימוניות (על הל' קנין סי' לא) כיצד מחלק המרדכי בין פועל לעבד שפועל יכול להשכיר עצמו כי יכול להפסיק מתי שרוצה הלא דין זה שיכול להפסיק מתי שרוצה נלמד מעבד שיכול לצאת ע"י שפודה עצמו בגירעון כסף ומעתה הרי שהעבד אע"פ שיכול לצאת בגרעון כסף אסור לו למכור עצמו לעבד מטעם דכי לי בני עבדים וא"כ ה"ה פועל שנלמד מעבד שיכול לחזור בו עדיין יהיה אסור להשכיר עצמו מטעם דכי לי בני עבדים.

ונראה ליישב ע"פ דברי הר"ן בפסחים (ל: ד"ה נכרי) דבמחוסר ממון לא אמרי' הואיל דאי בעי לפדותיה לפי שהוא מחוסר ממון, והיינו שיש חילוק יסודי בין מה שעבד יכול לפדות עצמו למה שפועל יכול לחזור בו שבעבד מה שיכול לפדות עצמו הוא שאם יש לו כסף ליתן לאדון יכול לפדות עצמו שהרי העבד מקבל הכסף מתחילה וכשרוצה לצאת צריך להחזירו משא"כ הפועל מקבל הכסף בסוף דשכירות אין משתלמת אלא לבסוף וא"כ כשרוצה לחזור בו אינו צריך להחזיר כסף לבעל הבית אלא שבעה"ב לא צריך ללשם לו

ומיושב היטב שלעבד אסור למכור עצמו מטעם ד"לי בני עבדים" אע"פ שאם יהיה לו כסף יוכל לפדות עצמו דמי יימר שיהיה לו כסף לפדות עצמו וא"כ הרי שכשמוכר עצמו לעבד לא בטוח שיוכל לפדות עצמו משא"כ הפועל תמיד יכול לחזור בו דבסה"כ יפסיד הכסף שצריך לקבל מבעה"ב וא"כ אין שייך אצלו הטעם של כי לי בני עבדים, (עיי"ש מה שהוציא מזה פסק לדינא).

תורת משה

הצד שהפרשה עוסקת כאן בעבד כנעני

כי תקנה עבד עברי וגו' (כא ב) פרש"י עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחו מיראש וכו'. ויש להקשות מה הצד להוציא המקרא מפשוטו ולומר שהכונה לעבד כנעני הרי כתוב בפירוש עבד עברי.

ויש ליישב שמצינו בעוד ב' מקומות בתורה פרשת עבד בחומש ויקרא כתיב "וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך" (כה-לט) ודרשו חז"ל דאיירי במוכר עצמו מפני דוחקו וכדפרש"י לקמן עה"פ "כי תקנה", ובחומש דברים כתיב "כי ימכר לך אחיך העברי וגו'" (טו-יב) ודרשו חז"ל דמיירי במכרהו אחרים והיינו שבי"ד מכרהו בגניבתו כדפרש"י (שם ובקידושין יד:).

ומעתה שכתוב כאן פרשת עבד ס"ד שאי"ז עבד עברי שמכר עצמו שנאמר בויקרא ואי"ז עבד עברי שמכרהו בי"ד שנאמר בדברים בהכרח איירי בעבד כנעני שהיה עבדו של עברי ולזה

יש להקשות מדוע קודם הלימוד של הגז"ש לא הקושה לרש"י מה ראה אוזן להירצע דמשמע ורק אחר הגז"ש של ימין ימין מתעוררת קושיא זו.

ויש לפרש דאיתא בגמ' יבמות (קה.) גידמת חולצת בשיניה מדלא כתיב וחלצה ביד והקשו תוס' (ד"ה מי) דיברושלמי קאמר שחולצת בימין משמע שביד דוקא ומשני דאי"ז לעיכובא כי אם למצוה עיי"ש.

והנה כאן לא יכל רש"י להקשות מה ראה אוזן להירצע דהיה אפשר לומר אוזן לאו דוקא דה"ה אבר אחר ורק שמצוה באוזן אך אי"ז לעיכובא אבל אחר ויש גז"ש דדוקא אוזן ימין תו ליכא למימר שאי"ז לעיכובא אלא למצוה דודאי הוי לעיכובא והשתא שפיר קשה מדוע א"כ דוקא אוזן.

טללי אורות
(קלר)

מדוע צריך להימלך בבית דין קודם לרציעת העבד

והגישו אדוניו אל האלהים וכו' ורצע אדניו את אוזנו במרצע וגו' (כא ו) פרש"י אל האלקים לבי"ד צריך שימלך במוכרו שמכרהו לו.

ויש להבין מה ענין ההמלכה בבי"ד הלא ענין הרציעה תלוי ברצון העבד שיאמר אהבתי את אדני כו' לא אצא לחפשי חנם" וכ"ז שלא אומר זאת בלאו הכי אי אפשר לרצוע אותו.

ויש לפרש ובהקדם, בגמ' קידושין (כב.) איתא רבו אוהבו והוא אינו אוהב את רבו אינו נרצע שנאמר כי אהבך, והקשה המוהר"א בורדא מה שייך לומר דבר זה הלא אם העבד אינו אוהב את אדונו אינו אומר אהבתי את אדוני כו' ולא ירצה להישאר עבד והרי ענין זה תלוי בעבד לבדו ומה ההיכי תימצא שכשאינו אוהב את רבו ישאר עבד עד שצריך לחדש שאינו נרצע.

ותירץ שבגמ' קידושין (יח.) איתא ונמכר בגניבתו כיון שנמכר פעם אחת שוב אי אתה רשאי למוכרו והגמ' מקשה על כך שבמשנה משמע שהעבד נמכר ונשנה ומסיק כאן באדם אחד וכאן בשני בני אדם ופירשו תוס' (ד"ה כאן) באדם אחד היינו שגב וחוור וגבב מאותו אדם עצמו שחוזר ונמכר לו שנית ובב' בני אדם היינו שגבב מאדם אחד וחוור וגבב מאדם אחר שאינו חוזר ונמכר.

מבואר בזה שהגונב מאותו אדם הרשות ביד בית דין למוכרו שנית ולפי"ז אפשר לפרש שאדם גבב ונמכר לעבד וחוור וגבב מאותו אדם ובי"ד מוכרים אותו שנית לאותו אדון שעבד אצלו ויכולים למוכרו אפילו כשאינו אוהב את האדון ועל כך דרשו חז"ל שאם אינו אוהב את אדונו ובכ"ז עובד אצלו יותר משש שנים ע"י שנמכר ב' פעמים בגנבתו אע"פ שאינו אומר אהבתי את אדוני

בכה"ג אינו נרצע כדרשת חז"ל "כי אהבתך".

וע"פ דברים אלו יש ליישב כוונת רש"י כאן שצריך להימלך במוכרו שמכרהו לו דקאי בגוונא הנ"ל דאע"פ שיאמר העבד אהבתי את אדוני מ"מ אם יחזור בי"ד וימכרו לרבו הראשון אינו נרצע ושפיר שייך לשון המלכה שצריך להימלך האדון בבי"ד כלו' שאם העבד חוזר וגבב מאותו אדם שהדין שנמכר לו שנית ואמר העבד אהבתי את אדוני וכו' שאמור להירצע ולהישאר עבד מ"מ אין הכרח שירצע וישאר עבד שמא בי"ד ימכרהו לאדון אחר כדי להשלים תשלום גנבתו ולויה צריך להימלך בבית דין האם יכול להאדון לרצוע אותו וישאר עבדו או שאינו יכול לרצוע אותו מפני שצריך למוכרו שוב לתשלום גנבתו.

תוצאות חיים

ההבדל בין מסרת השבועה בשומר חנם מבשומר שוכר

שבועת ה' תהיה בין שניהם (כב י) בפרשת שומר חנם כתוב "ונקרב בעל הבית אל האלוקים אם לא שלח וגו'" והיינו שצריך להישבע שלא שלח ידו, ואילו בפרשת שומר שוכר כתוב "שבועת ה' תהיה בין שניהם".

וצריך להבין מדוע אצל שומר חנם השבועה מתייחסת רק לשומר ואילו אצל שומר שוכר השבועה מתייחסת הן לשומר והן לבעלים דכתיב "בין שניהם".

ויש לפרש דאיתא בגמ' ב"מ (נח.), שומר שוכר שלא שמר כראוי מפסיד השוכר שהתחייב בעה"ב ליתן לו בעבור שמירתו אבל אם שמר כראוי והחפץ נגנב או נאנס צריך בעה"ב לשלם לו שוכר שמירתו.

ונמצא א"כ ששומר חנם שנשבע שלא פשע עיקר שבועתו היא לפטור עצמו מלשלם את מחיר החפץ ששמר משא"כ בשומר שוכר נשבע הן לפטור עצמו מלהשיב והן לקבל שוכר שמירתו מהבעלים, ומיושב היטב שאצל ש"ח כתיב רק "ונקרב וגו'" דהשבועה נוגעת רק לפטור עצמו משא"כ בש"ש כתיב "בין שניהם" דהשבועה נוגעת לשניהם הן שהשומר פטור מלהשיב והן שבעה"ב חייב לשלם לשומר שוכר שמירתו.

טעמא דקרא

פתח ברבים וסיים ביחיד

ועבדתם את ה' אלוקיכם וברך את לחמך ואת מימך וגו' (כג כה) יש להקשות מדוע פתח בלשון רבים "ועבדתם" וסיים בלשון יחיד "וברך וגו'".

ויש ליישב שבגמ' ב"מ (קז:) איתא ד"ועבדתם" זו ק"ש ותפילה "וברך את לחמך וגו'" זה פת שחרית.

ולפי"ז י"ל שתפילה וק"ש שיש דין ציבור כתיב ועבדתם בלשון רבים משא"כ אכילה ושתייה מצוותן ביחיד כדאיתא בבכורות אין שותין מים בפני רבים וברש"י שם וברמב"ם (הל' דעות פ"ה ה"ב) לכן כתיב בלשון יחיד, (א.ה. א) אך ילה"ק דבאכילה יש מצוה ברבים בשביל זימון וצ"ב.

טעמא דקרא

מה ההו"א שאפשר לקחת שוחד מגר

ושוחד לא תיקח כי השוחד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים (כג ח-ט) נראה לפרש הסמיכות כדלהלן.

בתשובות חות יאיר (סי' קלו) כתב שאם יש ליהודי משפט עם גוי אצל שופט גוי מותר ליהודי ליתן לשופט שוחד דאיסור נתינת שוחד ענינו דאצל השופט או הדיין ב' הבעלי דינים שוים וא"כ דן דין צדק וכשאחד נותן שוחד מטה את לב הדיין לצידו לכן אסור משא"כ כשהיהודי וגוי באים לדון לפני שופט גוי כיון שיש לגוי שנאה ליהודי ואהבה לגוי ממילא לב השופט נוטה לטובת הגוי וע"י שנותן היהודי שוחד מתאזן לבו של השופט וכעת ידון דין צדק.

והנה כאשר באים לדין לפני שופט ישראל גר וישראל יכול הדיין לחשוב כיון שאחד ישראל מאז ומתמיד והשני גר שהתגיר א"כ מצד הטבע פונה לבו לטובת ישראל וממילא יוכל לקחת שוחד מהגר כדי שלא יהיה לבו נוטה וידון דין אמת אך אי"ז נכון מפני שמיד כשהתגיר נהפך לבו ונעשה ישראל גמור ומוחלט וממילא לב הדיין שווה לשניהם.

ועפי"ז יש לפרש המקרא והסמיכות "שוחד לא תיקח וגו'" והטעם מפני שע"י השוחד יהיה מוטה לב השופט ומיד סמך קרא "וגר לא תלחץ" ר"ל שאף גר הבא לדון עם ישראל אין לקחת מהגר שוחד כביכול כדי שלא יהיה לב הדיין מוטה לטובת הישראל, והטעם לזה ממשיך קרא "ואתם ידעתם את נפש הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים" ר"ל שלפי האמת לבו לא מוטה לטובת הישראל אלא שווה בשווה לגר ולישראל שהרי אתם נמי הייתם גרים וברגע אחד נהפכתם לישראל כך נמי הגר נהפך מיד לישראל ושוה עם שאר כל ישראל.

(א.ה.) נראה שטמון בזה ב' טעמים א. אם הדיין חושב שלבו פחות לטובת הגר ויותר לטובת הישראל אי"ז נכון שהרי הדיין עצמו הוא גר כי היה בארץ מצרים, ב. ועוד דאתם ראייתם שמיד שהתגירתם הפכתם לישראל גמור וא"כ ה"ה בגר זה שנהפך מיד לישראל).

תורת משה לחת"ס

מוקדש לעילוי נשמת
אוריאל בן חנה ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה.

מוקדש לעילוי נשמת
עישה בת מסעודה ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה.